

POKRÝVKA HLAVY

Thor Ewing

Přeloženo z knihy *Viking Clothing*, str. 52 – 55, 117–21.

Marobud

ŽENSKÉ

V *Písni o Rígovi* jsou zmíněny dva druhy ženských pokrývek hlavy, *faldr* a *sveigr*. Ty se také běžně objevují v ságách.

Sveigr, který má na sobě vdaná žena Amma, mohl být typickou ženskou pokrývkou hlavy doby vikinské. Slovo samotné je odvozeno od slovesa *sveigja* („ohybat“), které naznačuje točení do smyčky. Literární doklady směřují k jednoduché látce obtočené kolem hlavy. V *Písni o Þrymvi*, když je Þór oblékán do ženských šatů, je „omotán“ (*binda*, strofa 15 a 19) Inem, zatímco v *Sáze o Víglundovi* (kap. 14) otec hlavního hrdiny zesměšňuje lněné obinadlo na Víglundově hlavě a označuje jej za ženskou pokrývku hlavy. *Sveigr* tak mohl být úzký pruh látky obtočený kolem hlavy a připevněný na zadní části nebo straně hlavy. *Sveigr* či uzel, kterým se uvazoval, je možná vyobrazen na zadních částech hlav žen na několika dobových výjevech.

Slovo *faldr* znamená „ohyb“, což dobře popisuje čepce známé z vikinského Yorku, Lincolnu a Dublinu. Ty se skládaly z hedvábných či vlněných pruhů o šířce cca 17 – 18 cm a délce cca 48 – 60 cm, které byly jednoduše přehnuté v půlce a na jedné straně podélně sešité. Z rohů vybíhají provázky o délce cca 15 cm, které byly zřejmě svázány pod bradou nebo na zadní části hlavy. Dochované čepce mají zašpičatělý tvar – anglické kusy mají samotnou špičku zastříhlou a zaoblenou, zatímco irské čepce mají prošívanou, nezastříhlou špičku. *Faldr*, který má na sobě Móðir z *Písně o Rígovi*, je popsán participiem *keisti*, ale sloveso *keisa* je ve staroseverštině jinak neznámé a srovnání se současnými skandinávskými jazyky naznačuje vyboulení, příkrost, naklonění či zakřivení. Islandské slovo *keis* označuje „pivní pupek“, a proto se *keisti* zřejmě vyjadřuje k vyboulenému tvaru způsobenému vlasy. Podobné pokrývky hlav mají na sobě ženy vyobrazené na oseberské tapisérii.

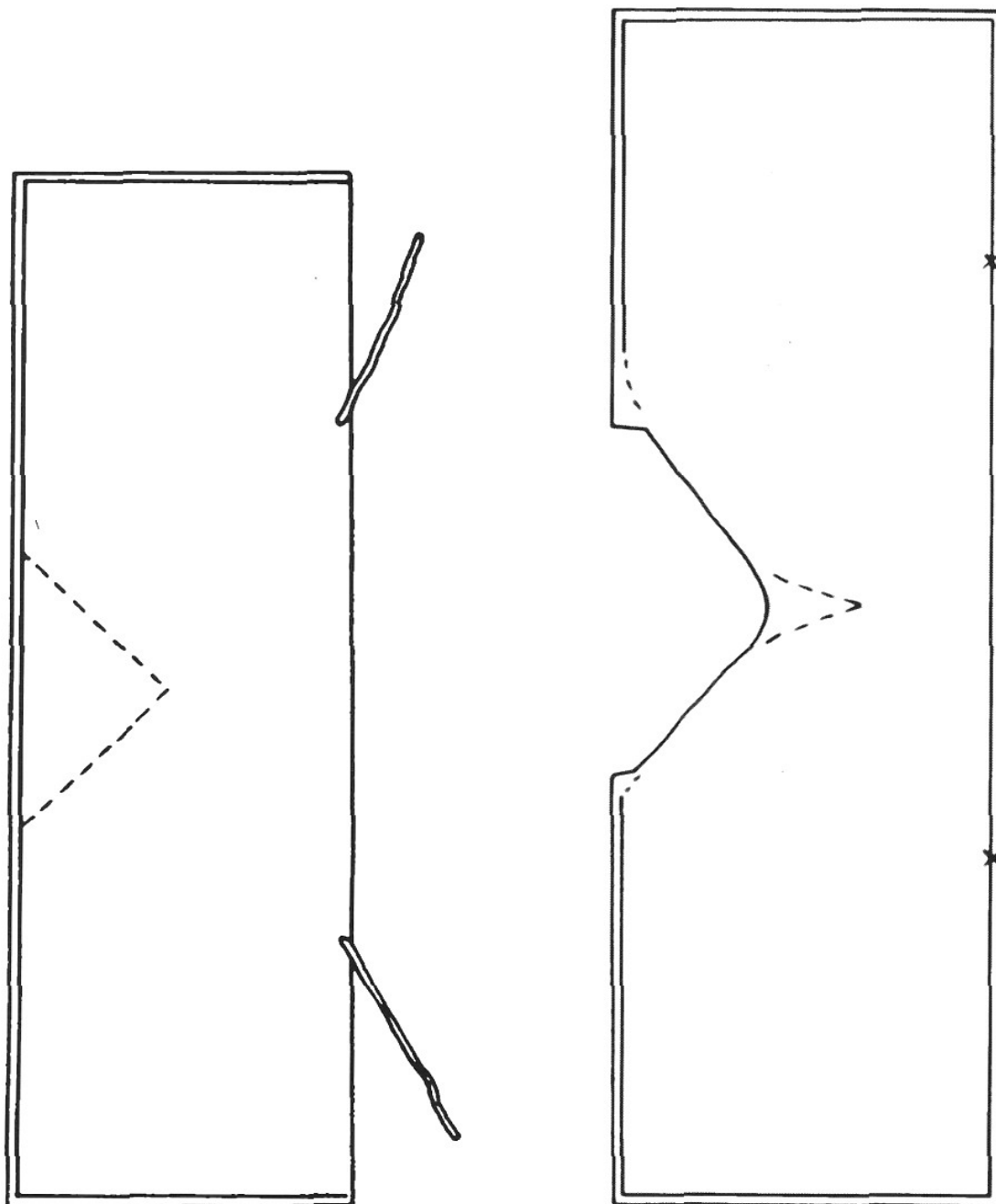
Přesto dosud nebyl ve skandinávské domovině nalezen žádný dokaz takové pokrývky hlavy, což podporuje předpoklad, že oblečení Móðir představuje novou koloniální módu. Zmínka ze *Ságy o Njálovi* (kap. 129) však naznačuje, že jako *faldr* mohl být nošen nesešitý kus látky. Stejně tak Ragna ze *Ságy o orknejských jarlech* (kap. 81) používá hedvábnou látku jako *faldr*, což naznačuje, že *faldr* a *sveigr* neoznačují dva rozdílné druhy pokrývek hlavy, nýbrž spíše rozdílné způsoby jejich nošení. Edda z *Písně o Rígovi*, která nosí „staromódní čepce“ (*aldin-falda*, strofa 2), zřejmě má jednodušší styl *faldu* než Móðir, který mohl být tradičním skandinávským oděvem. V západních osadách se jednoduše mohly vyvinout regionální varianty etablované skandinávské módy. Archeologické doklady z Britských ostrovů dokládají menší pokrývky hlavy než ty, které se objevují v ságách: *Sága o Gíslim* (kap. 12) mluví o „pokrývce hlavy“ (*höfuð-dúkr*) o délce 20 loktů (9 m); ta mohla mít po rozdělení na tři stejně velké části uvěřitelné 3 metry na každou pokrývku. Je to stále velký kus látky a obdobně rozměrný mohl být „velký *sveigr*“ (*en sveigr mikil*), který má na sobě Guðrún v *Sáze o lidech z Lososího údolí* (kap. 55).

Pokrývky hlavy mohly být lněné i vlněné; hedvábí, které je občas použito na nálezech z Britských ostrovů, by při použití na dlouhých kusech oděvu bylo považované za velmi nákladné. V *Sáze o lidech z Lososího údolí* (kap. 69) má skupinka žen „len na hlavách“ (*höfðu lín á höfði*), což naznačuje, že jindy mohly nosit vlnu nebo být bez pokrývky hlavy. V *Sáze o orknejských jarlech* (kap. 81) se objevuje pokrývka hlavy vyrobená z žíní, ale jedná se o gaelský *gaddan*, který je ve skandinávském kontextu neobvyklý či dokonce neslušný. Je rovněž zajímavé, že Ranga namísto *gaddanu* nosí hedvábný *faldr*; jedná se tedy o další případ hedvábné pokrývky hlavy na Britských ostrovech.

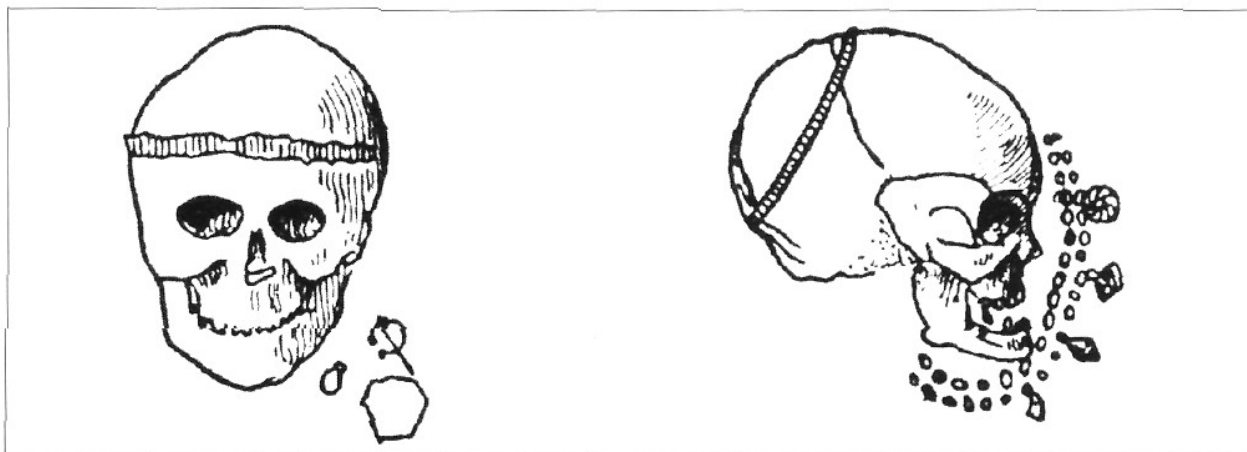
Ženy vyobrazené na oseberském vozíku a na sošce z Kinsty sdílí nejen stejné šaty, ale také účes. Obě mají vlasy v drdolu a čelenku nad čelem. Hroby Bj. 571 a 707 z Birky obsahují pozůstatky čelenek; oba hroby neobsahují oválné brože a čelenky mohly být použity stejným způsobem, jako jsou vyobrazeny na postavách z Kinsty a na oseberském vozíku. Podobné čelenky byly nalezeny v osmi dalších hrobech, které oválné brože obsahovaly. Ne všechny pokrývky hlavy s

ozdobnou stuhou byly stejné – někdy čelenka obtáčí hlavu úplně, jindy mohla lemovat okraj pokrývky a někdy mohla být nošena na zadní části hlavy. Spolu s *faldem* i *sveigem* mohly být nošeny karetkované tkanice.

Zapisovatel *Ságy o orknejských jarlech* pokládal za běžné, aby dívky nosily vlasy rozpuštěné (kap. 86), ale psal s časovým i geografickým odstupem. Kormák, básník z 10. století, složil o své milované Steingerð strofu, která naznačuje, že Steingerð nosila *faldr* i před vdavkami (*Sága o Kormákovu*, kap. 3, strofa 1); zdá se však, že ho má na sobě, když je bosá a zjevně připravená ke spánku, takže její *faldr* by mohl být noční čepičkou. (...) Vlasy provdaných žen byly viditelné, ačkoli zpod pokrývky hlavy vykukovaly pouze částečně.

Obr. 1 : Střihy čepců. Vlevo vlněný čepec z Dublinu, vpravo hedvábný čepec z Yorku. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 54.

Obr. 2 : Stuhý nošené na hlavě z hrobů Bj. 707 a 946. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 55.

MUŽSKÉ

Zdá se, že typické čapky byly kónického tvaru. Tento typ můžeme ve skandinávském umění sledovat na gotlandských obrazových kamenech, zejména pak u těch z Lärbro Tängelgårde a Sandy a na bronzových soškách, o nichž se obvykle soudí, že zpodobňují Þóra (z islandského Akureyri) a Freye (ze švédského Rällinge). Objevují se také na angloskandinávských rytinách z Middletonu a Kirklevingtonu. U těchto vyobrazení obecně není možné jednoznačně rozlišit čapky od helem, ale v mnoha případech jsou čapky pravděpodobnější.

Čapka na sošce Þóra mohla být vyrobena z poměrně tuhého materiálu, např. slámy, březové kůry nebo kůže, a zdá se, že její spodní kraj je rozšířen do lemu. Ostatní kónické čapky mají kraje přiléhající natěsně k hlavě, třebaže některé čapky z obrazových kamenů kombinují svěšenou špičku a lem na spodním kraji, a mohly být vyrobeny z těžké vlněné látky nebo nálebindingem. Muž z dánského Tollundu, který žil v rané době železné, měl na hlavě koženou čapku, která byla víceméně stejného typu, které lze spatřit na gotlandských kamenech. Dvoudílná kožená čapka z dánského Søgårds Mose se čapce bronzového Þóra nápadně podobá. V ságách jsou zmíněny kožené a kožešinové čapky, které někdy mohly být potažené [podšity?] lnem, vlnou nebo hedvábím.

Ve více než dvanácti mužských hrobech z Birky byly nalezeny zlaté či stříbrné nášivky, které se vyskytovaly v oblasti čela. Na některých z nich se nacházely fragmenty hedvábných látek; tyto fragmenty je možné porovnat s rekonstrukcemi špičatých nebo polokoulovitých čapek. U nálezů, u nichž není zachován další textilní fragment, je možné, že byly nošeny kolem hlavy jako čelenka, což se objevuje v ságách; takovým způsobem mohla být nošena i hedvábná páska z Dublinu. V hrobu Bj.944 byla nalezen kus pozamentu zakrývajícího šev dvou kusů látek, zatímco pozoruhodné stříbrné ozdoby z hrobů Bj.581 a Bj.644 musely pocházet ze špičatých čapek, které byly pravděpodobně vyrobeny z hedvábí a které byly dekorovány visícími provázky nebo šňůrkami. Granulovaná dekorace na ozdobách naznačuje původ z kyjevské oblasti.

Gotlandské obrazové kameny obvykle vyobrazují špičku mužských čapek volně svěšenou dolů ke krku. Důkaz této módy můžeme hledat v perské geografické knize *Ḥudūd al-Ālam* z 10. století, podle které se Rusové „odívají do vlněných čapek s koncem svěšeným dolů za krk“ (Minorského překlad). Jako nejpravděpodobnější se jeví možnost, že tyto visící konce byly svěšené vršky vysokých kónických čapek, které se možná ke konci rozšiřovaly a tvořily rovný látkový tubus. Hägg interpretuje fragment nalezený v Hedeby jako kápi s cípem (*lirepipe*) (Fragment S3), který je alternativní interpretací pokrývek hlav s dlouhými konci z gotlandských kamenů, ale jiné důkazy naznačují, že kápě s cípy se neobjevovaly dříve než ve 13. století. V každém případě je teorie o kápích nepravděpodobná, protože jinak by na kamenech nebyly vidět krky a ramena postav.

Pro označení těchto špičatých čapek mohlo být používáno slovo *húfa*. Variantu se štrápcem (*skott-húfa*) je možné spatřit na gotlandském kameni ze Sandy a pravděpodobně také v hedvábných čapkách zdobených stříbrem z Bj.581 a Bj.644. Třebaže *Ḥudūd al-Ālam* specifikuje vlněnou verzi, v *Sáze o Njálovi* (kap. 124) se zmiňuje lněná *húfa* (*lin-húfa*) a len také naznačuje tradiční pojmenování „*Húfa*“, které označuje bělohlavou krávu. Těsně přiléhající varianta byla označována jako *koll-húfa* („čapka přiléhající těsně k hlavě“) a těsné čapky jsou vyobrazené na každém sloupku

oseberského vozíku. Tato vyobrazení jsou reminiscence kožené čapky nalezené v bažinném nálezu těla z Bernuthsfeldu v Německu, který spadá do doby vendelské či vikinské. V *Sáze o lidech z Kjalarnesu* (kap. 7) má Kolfinn nasazenou *koll-hattr* a jeho oblečení je viditelně považováno za prosté. Podobné čapky jsou někdy vyobrazeny na gotlandských obrazových kamenech. Rozdíl mezi výrazy *hattr* a *húfa* pravděpodobně spočívá v rozdílném střihu; *hattr* mohl mít stejný střih jako jednoduchá kápě nebo ženský *faldr* – na rozdíl od výrazu *húfa* jsou *hattr* a *faldr* shodně užívány jako kenningy označující helmy.

Jako nejlepší ságová čapka se jeví *gerzkr hattr*, neboli „ruská čapka“. Pokaždé je dáována do souvislosti s nákladně oblečenou postavou. Ruské čapky jsou popsány jako královské dary v *Sáze o Njálovi* (kap. 31) a v *Sáze o lidech z Ljósavatnu* (kap. 2). Pravděpodobně se podobaly kónické čapce z hedvábí a sobolí kožešiny, které si povšiml Ibn Fadlan, jenž jí nazývá „*qalansuwwah*“. Tato zmínka také může odkazovat na hedvábné zdobené čapky z Birky.

Pozoruhodně nákladnou čapku má na sobě také postava v kaftanu na runovém kameni z Hunnestadu. Ve vikinském Novgorodu byly zase nalezeny klobouky z kořenů podobné slamákům.

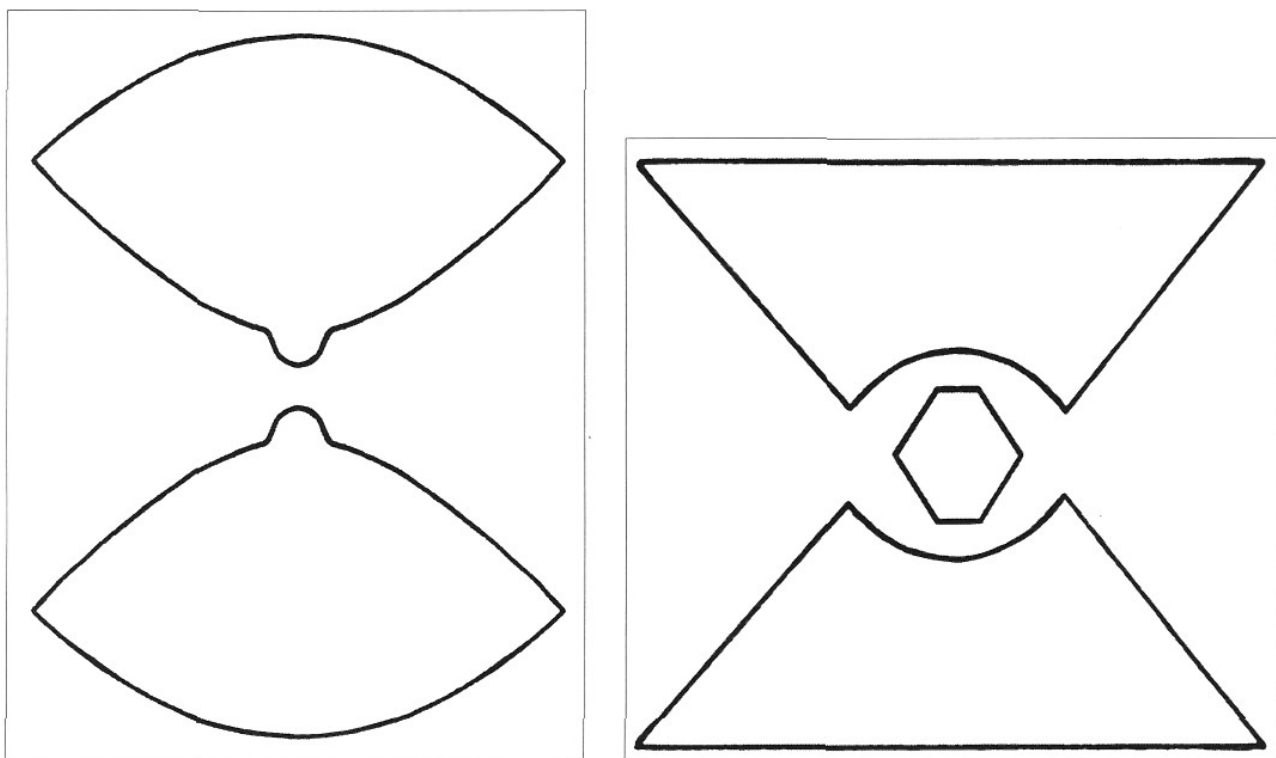
Kápě

Výrazy *hattr* neboli „čapka“ a *hötr* neboli „kápě“ se mnohdy zdají být víceméně zaměnitelné a pravděpodobně popisují tentýž styl pokrývky hlavy. Tím pádem může být kápě připevněná ke *kuflu* nazývána jak *kulfs-hötr*, tak *kulfs hattr*. Naše rozdělení čapky a kápě může být založeno na rozdílu mezi *hattr* a *síðr hattr* („široká čapka“ či „hluboká čapka“). Spojení *síðr hattr* a *síðr hötr* se vyskytuje natolik početně, že se pravděpodobně jedná o jiné oblečení než jednoduché *hattr* a *hötr*. *Síðir hettir* neboli kápě v ságách nosí muži, kteří se snaží skrýt svou identitu.

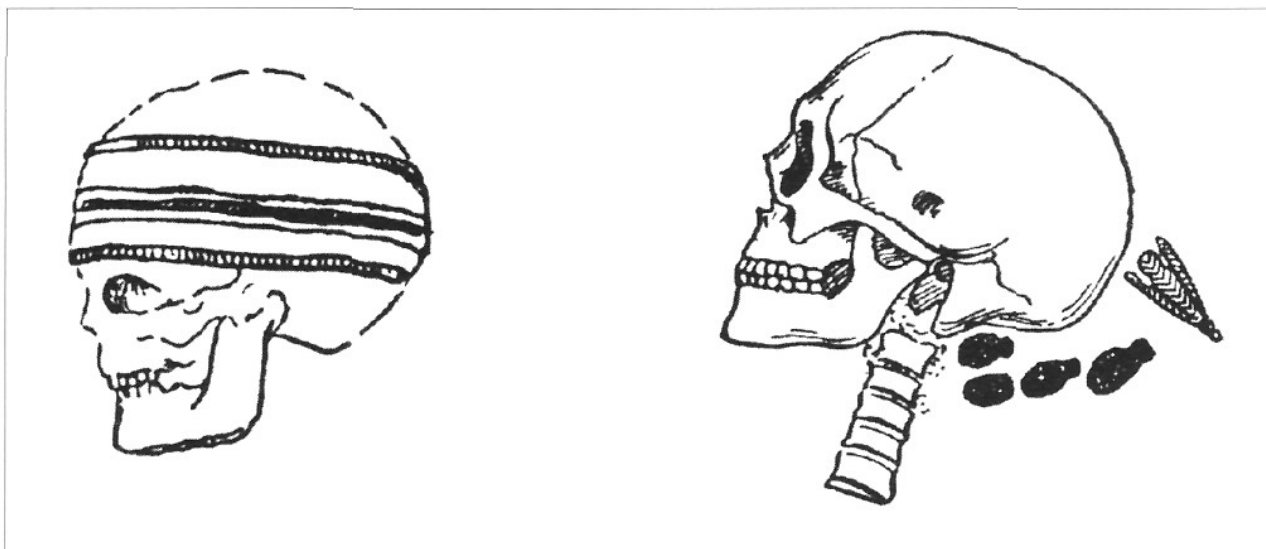
Kápě jsou často zmíněny ve spojitosti s jiným vnějším oděvem, jako třeba pláštěm, ale nikdy (s výjimkou *kuflu*) se nezdají být součástí jiného oděvu. Kápě Ljótovy *kápy* z *Knihy o záboru země* je „uvázána okolo krku“ (*var hottrinn lerkadr um halsinn*), zatímco v *Sáze o spojencích* (kap. 5) má Ófeig *kápu* s rukávem visícím na zádech, která však nemá kápi. Podobné odjímatelné kápě mohly být nošeny spolu s *feldem*; v *Sáze o pobratimech* (kap. 23) má Þormóð kápi a svůj *feldr* zároveň, stejně tak postava na oseberské tapisérii.

Zvláštní kožená kápě z dánského Krogens Mølle Mose byla pylovou analýzou datována do pozdní doby železné či do středověku, ačkoli toto datování bylo zpochybněno. Má určité podobnosti s dětskou kápí z vsi St Andrew na Orknejích, která je uchovávána ve Skotském národním muzeu a která je také nejasně datovaná; pochází pravděpodobně z pozdní doby železné a může mít vikinský, tak piktský původ. Tyto uzavřené oděvy kryjí hlavu a krk a dosahují po ramena.

Žádná z těchto kápí nemá špičku nebo cíp; orknejská kápě je střižena naopak tak, aby se mu vyvarovala, a to stejným způsobem, jako je špička odstřižena na nálezech z Britských ostrovů, které jsem výše uvedly jako příklady ženského *faldu*. Tento fakt posiluje přesvědčení, že když *Hudūd al-‘Álam* popisuje ruské obchodníky oděné v čapkách se špičkami svěšenými dolů na záda, popisuje kónické čapky neboli *húfy* a nikoli kápě.

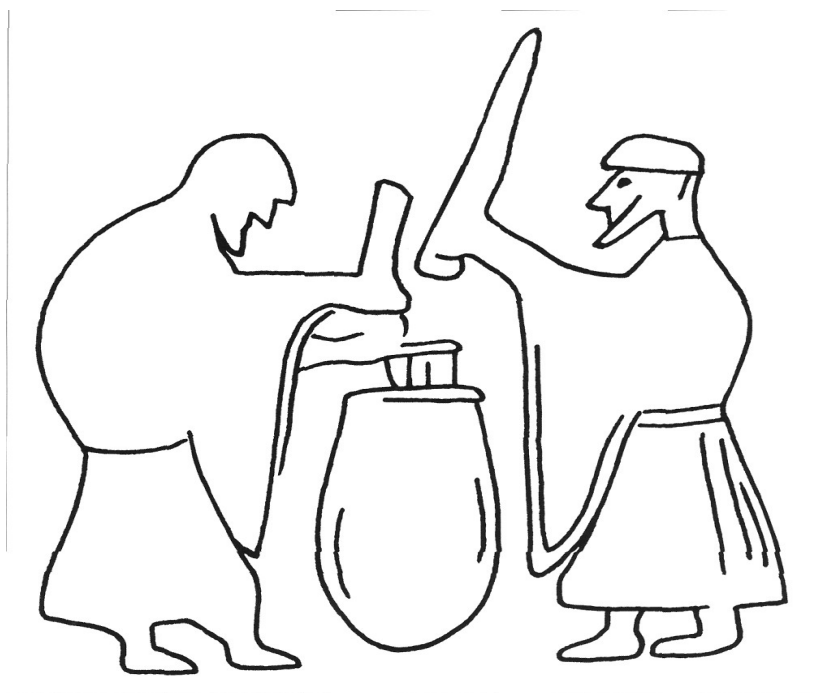
Obr. 3 : Čapky ze Søgårds Mose a Bernuthsfeldu. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 122.

Obr. 4 : Nálezy fragmentů pokrývek hlavy z Birky, hroby Bj.798 a Bj. 581.
Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 121.

Obr. 5 : Rytina z Kirklevingtonu. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 120.

Obr. 6 : Výjev z Lärbro Tängelgårde. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 119.